

Наталія Осіпенко
(Умань)

ВИХОВАННЯ ЕСТЕТИЧНИХ СМАКІВ У СТУДЕНТІВ-ФІЛОЛОГІВ ЗАСОБАМИ НАРОДНОЇ ВИШИВКИ СЕЛА КУЗЬМИНА ГРЕБЛЯ ЧЕРКАСЬКОЇ ОБЛАСТІ

В умовах розбудови української держави помітно зросла увага дослідників щодо питання традицій, їхньої ролі й місця у вихованні молоді. Національна доктрина розвитку освіти, Державна програма «Освіта» («Україна XXI ст.»), Концепція педагогічної освіти, Закон України «Про вищу освіту», Концепція національного виховання, а також концепції естетичного виховання наголошують на використанні українського народного мистецтва у системі освіти і виховання. Це зумовлює необхідність оволодіння майбутніми вчителями-словесниками фундаментальних знань української традиційно-побутової культури.

Студенти-філологи – особлива категорія майбутніх учителів, підготовка яких безпосередньо лежить у площині естетики й мистецтва. Це потребує спеціального вивчення народного мистецтва, способів його інтеграції в позааудиторну роботу й, завдяки цьому, побудови системи естетичного виховання майбутніх учителів-філологів.

Аспекти естетичного виховання студентської молоді засобами мистецтва відображені в працях В. Андреева, І. Беха, П. Блонського, М. Боришевського, Л. Виготського, О. Леонтьєва, С. Максименка, Б. Теплова, Ж. Юзвак, П. Якобсона та ін. Проблеми теоретичних основ естетичного виховання розроблялися педагогами-класиками (Я. Коменський, А. Макаренко, Й. Песталоцці, Г. Сковорода, В. Сухомлинський, К. Ушинський) і сучасними вченими (В. Бутенко, І. Зязюн, Є. Квятковський, Л. Масол, Б. Неменський, Г. Падалка, Т. Рейзенкінд, Г. Шевченко та ін.).

Багато вчених у різні часи відзначали потужний виховний потенціал народних традицій. Зокрема, у дослідженні етнокulturолога В. Яніва стверджується, що завдяки глибокому відчуттю традицій, незважаючи на лихоліття, український народ не перетворився на етнографічну масу [6, с. 287]. Заслугує на всляку підтримку думка М. Шлемкевича, що «сильною є людина, закорінена в традиції» [5, с. 22]. І. Франко не вважав ре-

зультативним виховання, яке не ґрунтується на знанні народу його традицій [4, с. 17].

Зважаючи на це, перед сучасною освітою постає завдання сформувати у молоді естетичну культуру засобами народного декоративно-прикладного мистецтва. Естетичні смаки можна розвинути і закріпити на ґрунті історичних традицій, минувшини, культурно-історичного доробку нації.

Виховання естетичних смаків у студентів-філологів Уманського державного педагогічного університету ім. Павла Тичини здійснюється через організацію позааудиторної роботи, яка будується на принципах зацікавленості і добровільної участі в ній, врахуванні індивідуальних інтересів та нахилів студентів, вона є логічним продовженням аудиторних занять і проходить паралельно з ними. У зв'язку із цим особливою актуальністю набуває народознавчо-пошукова діяльність студентів-філологів. Саме через фольклорно-експедиційну діяльність можливе вивчення й усвідомлення національних традицій і цінностей. Вивчення та дослідження української вишивальної культури цілком відповідає завданням національної освіти.

Знання історії народного вишивкарства окремого села і країни в цілому сприяє не лише поглибленню знань матеріально-духовної культури, але й розвитку художніх інтересів і смаків, творчого мислення, різноманітних умінь та навичок; прилученню до народних традицій; естетичному освоєнню засад національної художньої культури; прищепленню любові до цього самобутнього виду мистецтва.

В Україні народна вишивка стає об'єктом глибокого наукового дослідження, починаючи із середини XIX ст. Дослідженням традицій українського вишивкарства займалися Б. Рибаків, О. Пчілка, А. Кульчицька, В. Щербаківський, Є. Шевченко та ін.

Метою статті є виховання естетичних смаків студентів-філологів у процесі дослідження вишивальних традицій с. Кузьмина Гребля Христинівського району Черкаської

області на матеріалах літньої фольклорно-етнографічної експедиції 2007 року.

За старим адміністративно-територіальним поділом с. Кузьмина Гребля належало до Кузьминогребельської волості Уманського повіту Київської губернії. Як показало опитування респондентів, про історію виникнення с. Кузьмина Гребля існує чимало легенд. За однією з них, село заснували селяни-утікачі із північних та східних районів України, де панували Литва та Польща. У плавнях Дніпра в районі порогів виникали поселення вільних людей-козаків – Запорізька Січ. Легендарний козак-гречкосій Кузьма Запорожець свою оселю побудував у затишному місці, захищеному від ворожого ока, під високим берегом річки Синиці, згідно з прислів'ям «Де байрак – там козак». Для зручності він з друзями насипав невеличку гребельку і утворив ставок. Жителі села казали: «Підемо через Кузьмову греблю», від чого й пішла назва «Кузьмина Гребля», а жителів села називають відповідно «кузьминогребельцями».

Наприкінці XIX – на початку XX ст. внаслідок проникнення в село капіталістичних відносин, посилення класового розшарування безземельне і малоземельне селянство починає все більше займатися художніми промислами, що було для нього додатковим заробітком. У пореволюційні роки в Україні прогресивна творча інтелігенція сприяє створенню приватних та земських художніх артілей, шкільних майстерень, що залучають талановитих народних майстрів, які в свою чергу передають свої вміння наступникам. Найбільшого розвитку вишивальні промисли досягли у сс. Клембівка на Поділлі, Оленівка, Кагарлик, Сунки на Київщині, Сміла на Черкащині, Дігтярі, Решетилівка, Опішня, Скопці на Полтавщині. Їх очолювали художники-професіонали. Так, у с. Вербівці з 1915 року працювала О. Екстер, у с. Сунки – М. Прахов, у с. Скопці – С. Прибильська та ін.

Вишивальна артіль с. Кузьмина Гребля була філією Уманської артілі «Розкріпачена жінка», пізніше – Уманської фабрики художньої вишивки ім. 30-річчя ВЛКСМ. Основи її закладені в 1928–1930 роках дружиною тодішнього директора школи – Олександрою Михайлівною Дудкіною. Вона організувала на громадських засадах філії в с. Кузьмина Гребля і в прилеглих селах. Для цього Олександра Михайлівна навчала вишивати сільських жінок полтавською гладдю. Майстрині вишивали полтавські сорочки, краватки та ін. Готову продукцію відвозили в Умань,

звідки її відправляли на експорт в Канаду і США. Для держави це мало велике значення. Першим керівником артілі стала представниця фабрики Євгенія Розенфельд, і артіль отримала назву «Артіль імені Сталінської конституції». Бригадиром стала вишивальниця Олександра Юхимівна Могилюк, яка і пропрацювала тут до виходу на пенсію.

Робота була організована так: усі матеріали, зокрема тканини, нитки, зразки виробів, привозили з Умані і видавали вишивальницям. За умовний час роботи вишиті вироби здавалися під суворий контроль. Ті, які відповідали високим вимогам, відвозилися на фабрику в місто. За них виплачували заробітну платню. Якщо вироби не проходили контроль, їх повертали вишивальниці з вимогою відшкодувати кошти за зіпсований матеріал. Професіоналізм вишивальниць був високим, і такі випадки траплялися дуже рідко. Частіше було таке: дівчата-вишивальниці навмисне робили брак в роботі, щоб красива батистова вишита кофточка залишилася в них, адже в ті часи не було можливості купити ні полотна, ні ниток. В основному носили вироби з домотканого полотна.

У 1949 році за постановою «Укрхудожпромсоюзу», у веденні якого була Уманська фабрика художньої вишивки, Кузьминогребельська артіль отримала статус філії, що автоматично перевело вишивальниць у ряд робітників.

Зі слів жительки села Олени Олексіївни Митько (1921 р. н.) нам стало відомо, що вишивальня, так тут називають артіль, розмістилася в гарному цегляному будинку розкуркуленого селянина по вулиці Набережній, на крутому березі Середнього ставка. Керівником філії була призначена сільська жінка – Мотрона Пантелеймонівна Скоропад [2, с. 18].

У філії існував режим робочого дня, контроль за дисципліною. Роботу виконували тільки у філії, де були створені більшменш пристойні умови для вишивання. Адже це була важка напружена праця, яка вимагала гарного освітлення, стільців для сидіння, стільчиків для ніг. Праця в артілі була важка і потребувала великої уваги і терпіння. Роботу треба було виконати в зазначений термін. Лідія Іванівна Козачинська (1926 р. н.) розповіла: «Робота була нелегкою. Ми зовсім не мали права на помилку, бо ниток нам давали дуже мало. Тітка Мотрона виділяла стільки, скільки було потрібно на виріб. Якось шию, а очі злипаються, бо ніч надворі, та випадково вколола себе голкою,

кров капнула на вишивку. Довелося взяти її собі, та ще і гроші заплатити» [1, с. 20].

Під час війни філії, як і фабрики, не існувало. Після визволення села й перемоги над фашизмом відродилася Уманська фабрика «Вишиванка», і було відновлено роботу філії у с. Кузьмина Гребля. Колектив повернувся до роботи в довоєнному складі. Керівником знову стала М. П. Скоропад. Проста сільська жінка без освіти була гарним керівником і створила в жіночому колективі сприятливу і дружню атмосферу. Сюди приходили працювати жінки і дівчата із сусідніх сіл. Зіна Іванівна Чередник (1916 р. н.) зауважила, «що працювати у вишивальні було престижно, сюди багато жінок приходило, тому якісно доводилось виконувати роботу» [2, с. 16]. На філії за роботу платили гроші, а в ті часи це було дуже вагомо. Під час голоду 1947 року працівниці філії отримували продуктивний пайок з фабрики, який врятував від голодної смерті не одну дитину, бо дитяча смертність від інфекцій і голоду була дуже висока. Єлизавета Микитівна Свиначук, донька М. П. Скоропад, згадує: «Мати приносила окраєць хліба, пару картоплин, іноді молоко. Для мене малої це було справжнім дивом».

Важка праця вишивальниць не завадила їм звеселяти себе піснями. Злагодженим хором, з душею вони працювали і співали. Прекрасні українські пісні лунали з високого пагорба і відлунювали від поверхні ставка так, що ними заслуховувалися люди із сусідніх вулиць. Лідія Кіндратівна Біла пригадує: «Вишивальня була другою домівкою. Колектив був дружнім, веселим. Молодиці і дівчата допомагали одна одній. Якось вишиваю на замовлення рушник, барвисті квіти так до душі, коли прийшла додому, майже вночі, сіла і собі такий вишивати...». Після виходу на пенсію М. П. Скоропад керівником була Катерина Юхимівна Дядюра, їй на зміну прийшла дочка – Любов Іванівна Дядюра. Це дає змогу вести мову про традиції трудових династій у досліджуваному селі.

Вміння вишивати було обов'язковим для кожної дівчини в селі: «Ще змалечку, – згадує Зіна Іванівна Чередник, – вишивати вчилася сама, на той час полотна купити можливості не було, тому воно дуже цінувалося. Моя мати не дозволяла брати клапті матерії, то я взяла та й відрізала шматок від домотканої скатертини, сиджу і вишиваю. А мати не сварила, тільки раділа за мене. Вишивала гладдю, хрестиком...».

У кожній оселі тримали овець і сіяли коноплі. З овець стригли вовну, везли її на сукновальню, де виготовлялися неткані вовняні сукна різних гатунків. З таких нетканих сукон шили свити різних кольорів і фасонів. Із вичинених овечих шкур шили кожухи та оздоблювали їх різними нитками та стрічками так, що вони ставали шедеврами. Такий одяг шився один раз за життя і переходив із покоління в покоління.

Від жителів с. Кузьмина Гребля ми дізналися, що коноплі були важливою технічною і продовольчою культурою, їх вирощували двох видів. Рідко посіяні виростали великими (до трьох метрів) рослинами – «маньками» з рясним насінням, з якого виготовляли конопляне масло для лучини, яке вживали в піст чи коли корова мала отелитися. Густо посіяні коноплі («материнка») росли тоненькими високими прутиками, які мали чудовий аромат. Ці прутики збирали, зав'язували в тонкі снопики і вимочували в ставках під водою. Для дітей це було можливістю восени побовтатися в багнюці. Потім багнюку вимивали, снопики висувували. Сухе бадилля перебивалося на спеціальному приладі – бетельні – і ретельно вичісувалося від твердих залишок щіткою, зробленої зі шкіри їжача. Вичесане, шовковисте, довжиною від одного до двох метрів волокно намотувалося на кужіль, щоб з нього випрясти нитки. Зимою в кожній хаті жіноча половина сім'ї була зайнята пряжею ниток: хто веретенем, хто прядкою. Змотували нитки мотовилом певної довжини на прясла, тобто на в'язочки, в яких містилася певна довжина ниток. Такі в'язочки натягували на чотирикутну хрестовину, поставлену в спеціальну ступку, в якій вона могла крутитися. Нитки пряли різної товщини і гатунку. Так звана десятчана нитка йшла на виготовлення тонкого одягу, а рядовинна – на грубий одяг, рушники, рядна. Нитки змотували в клубки.

У селі було багато майстрів з ткацькими верстатами, які ткали полотно для одягу і ряден. Ще пам'ятають у селі про майстрів Я. О. Бондаренко, Я. К. Шульгу, П. Ф. Крикун. Для святкового одягу і рушників полотно відбілювали на сонці біля ставків, змочували водою і стелили на траву. Одна сторона, та що на сонці, ставала сліпучо-білою, а друга залишалася сірою.

Прасували білизну «рублем» – дерев'яним брусом близько метра довжиною, одна грань якого була зубчаста. Білизну намотували на качалку – круглу дерев'яну палицю –

і рублем катали по столу. Після таких дій білизна ставала гладенька, м'яка і гігроскопічна. Верхній одяг після такого обробітку акуратно складали в скриню або розвішували на жердці.

З початком перебудови наплив машинної вишивки стрімко скоротив попит на ручну вишивку, і Уманська фабрика художніх виробів припинила своє існування, а заодно – і Кузьминогребельська філія.

Таким чином, у с. Кузьмина Гребля тканину виготовляли виключно з природних матеріалів. Основною промисловою культурою були коноплі двох видів. З густозасіяних конопель робили нитки, які використовували для виготовлення свиток, сорочок, полотна для рушників тощо.

Вишивальну артіль с. Кузьмина Гребля було закладено в 1928–1930 роках Олександрою Михайлівною Дудкіною. Майстрині вишивали сорочки, краватки, рушники, серветки та ін. Діяльність артілі сприяла розвитку та збереженню вишивальних традицій Черкащини, допомагала вижити українським сім'ям у важкі часи Голодомору та повоєнні роки, слугувала важливим засобом утвердження української ментальності.

Таким чином, українське вишивкарство може стати могутнім засобом у процесі становлення національної школи, у справі розвитку всебічно і гармонійно розвиненої особистості, у розбудові духовної і матеріальної культури українського народу. Для відродження національних традицій української народної вишивки необхідна розробка і широке впровадження у педагогічну практику спеціально організованої системи навчання дітей і молоді зазначеного виду творчої діяльності. Така діяльність сприяє формуванню шанобливого ставлення до національних святинь, родовідних традицій, народного побуту українців, естетичної культури, трудових умінь і навичок у галузі народного вишивкарства. Цю величну і благородну справу належить здійснювати педагогам. Із цієї точки зору важливе значення у підготовці студентів-філологів до професійної діяльності мають нововведені навчальні дисципліни в Уманському педагогічному педуніверситеті для студентів-народознавців: «Українська вишивка», спецкурс «Українська народна іграшка», майстер-клас «Український рушник». Адже педагог, який володіє практичними навичками народного ремесла, формує в учнів естетичну культуру та повагу до традицій українського народу.

Отже, в ході етнографічного дослідження вишивальних традицій с. Кузьмина Гребля у студентів-філологів формується загальна культура особистості, що дає змогу виховувати естетичні смаки. У свою чергу високий естетичний смак є найважливішою передумовою сприйняття творів народного мистецтва вишивки і правильної їх оцінки.

Література

1. Вишивка Уманщини // Матеріали лабораторії «Етнологія Черкаського краю». – Ф. 2007, п. 456, арк. 35.
2. Вишивка Уманщини // Матеріали лабораторії «Етнологія Черкаського краю». – Ф. 2007, п. 456, арк. 48.
3. Сажієнко І. Я., Євтушенко К. І. Кузьмина Гребля. Село і люди. Історико-етнографічний нарис. – Умань, 2006. – 278 с.
4. Франко І. Хома з серцем і Хома без серця // Франко І. Зібрання творів : у 50 т. – К., 1979. – Т. 22. – С. 7–30.
5. Шлемкевич М. Загублена українська людина. – К. : Фенікс, 1992.
6. Янів В. Нариси до історії української етнопсихології. – Мюнхен, 1993. – 218 с.